

Thimár Attila

A MÚFAJ: IRODALMI VITA

Előadásomban az irodalmi vitáról kívánok szólni. A cím jelzi, hogy az irodalmi vitát olyan kategóriaként képzelem el, amely a műfaj definíció jelentéstartalmának megfelelő. Ez azt jelenti, hogy az ebbe a kategóriába tartozó műveket bizonyos jegyek alapján megkülönböztethetjük más művektől. Úgy gondolom, hogy az irodalomszociológia nézőpontjából szemlélve az irodalmi vita bír olyan sajátosságokkal, melyek a műfajiság követelményeinek megfelelnek. E dolgozat keretei között természetesen nincs mód egy egész, a műfajelmélethez hasonló rendszer bemutatására (melynek egyik kategóriája az irodalmi vita, egy másik lehetne az irodalmi program, egy harmadik a tervezet, stb.), most csak az irodalmi vita néhány jellegzetességének vizsgálatára szorítkozom.

Az irodalomszociológiai vita-elemzés szempontjából nem egy műből, hanem művek egymásra vonatkozó, hivatkozott részeiből áll össze az a corpus, melyet vizsgálni tudunk. Ez egyfajta explicit intertextualitást jelent, melyet a vizsgálatot végzőnek figyelembe kell venni, azaz nemcsak saját horizontjából, asszociációs úton kapcsolhatja össze a műveket. Igaz az is, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy sok olyan dokumentum létezhet, melyekből információkat nyerhetünk a vitára vonatkozóan annak ellenére, hogy ezeket az irodalomtörténet eddig a téma szempontjából nem kellő figyelemmel tárgyalta. Jelentős szerepe van tehát az elemzőnek abban, hogy mely dokumentumokat, szövegeket tekinti relevánsnak a vitában szükségszerűen megszólítottak mellett. Számításba kell venni azt is, hogy általában nem egész művekkel, hanem egyes, egymásra vonatkozó műrészletekkel állunk szemben. (Pl. levelezések vizsgálata.) Ilyenkor az egész mű egyfajta mögöttes, sokszor nem túl lényeges kontextust ad a vitának. Külön gondot igényel a szerzőség problémája az egyes elemzések során, hiszen gyakran álneveken zajlik a perlekedés, és nem mindig állapítható meg pontosan, ki is áll az álnevek mögött.

E néhány előfeltevés után lássunk egy konkrét példát a vitelemzésre, hogy a gyakorlatban lefolytatott vizsgálat eredményének fényében módosítani, kiegészíteni tudjuk előfeltevéseinket.

Elemzésem tárgyául a prozódiai harc néven ismert irodalmi vitát választottam ki. Az első megválaszolendő kérdés, mely műveket tekintem

megszólítottak a vitában: Baróti Szabó Dávid: *Külömb-külömb mértékre vett verseknek három könyve*, Rájnis József: *Magyar Helikonra vezérlő kalauz, Megszerzés*, Rát Mátyás ismertetése a *Kalauzról a Magyar Hírmondóban*, Baróti Szabó Dávid: *Ki nyertes a hangmérséklésben?*, Révai Miklós: *Baróti Szabó Dávidnak*, Rájnis József: *A magyar Virgiliushoz tartozó kardos paizos sisakos mentőírás.*

A corpus meghatározása és első elolvasása után megállapíthatjuk, mi volt a vita tárgya. Első és legfontosabb kérdésnek az időmértékes verselésben vallott eltérő nézetek tűnnek. Azonban ha ezt a kérdést, vagyis az időmértékes verselés bármely nyelven való megszólaltatásának kérdését nézzük, és ezt formalizáljuk, esetleg a matematika nyelvéhez hasonlóvá formáljuk, akkor a következő transzformált kijelentéshez jutunk: adva van egy algoritmus rendszer, amely az egymást követő elemek szabályszerű váltakozását tartalmazza (a verslábak egymásutánja), és adva van egy jelkészlet, melynek bizonyos elemeit hozzá kell rendelni a szabályok által létrehozott sémához. (A nyelvben előforduló kiejtett szótagok.) A hozzárendelési szabály csak egyféle lehet. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy valójában csak egyféle hozzárendelés képzelhető el, azaz csak egyféleképpen lehet meghatározni a hosszú és rövid szótagok definícióját.” A kérdés nyilván ott képződik, hogy ki végezze el a hozzárendelést, melyik személy és intézmény, mekkora kényszerítő erővel és milyen mértékben homológ vagy pluralista módon.

Ha a fenti állítást elfogadjuk, akkor látjuk, nem esztétikai, sem

---

* Rájnis József: *A magyar Helikonra vezérlő kalauz*. Az az a magyar versszerzésnek példái és regulái, Pozsony, 1781, *A magyar Helikonra vezérlő kalauzhoz tartozó megszerzés*, Rát Mátyás recenziója, Magyar Hírmondó, 1781. szept. 1. 537-542., Baróti Szabó Dávid: *Ki nyertes a hangmérséklésben?*, Kassa, 1787, Révai Miklós: *Elegyes versei...*, Pozsony, 1787, *Toldalék*, Rájnis József: *A magyar Virgiliushoz tartozó sisakos, paizos, kardos mentőírás*, Pozsony, 1789. Szándékosan hagytam el a hagyományosan a vitához tartozó Rájnis-Batsányi összecsapást, hiszen az más tematika kapcsán, más pozíciók megszerzéséről szólt. A vita szövegének hivatkozásait a következő kötetből vettem: *Pennaháborúk*, szerk. Szalai Anna, Bp., 1980.

” Álljon itt egy idézet arra vonatkozólag, hogy a korszakban is találunk hasonló vélekedéseket: „Mivel tehát az éneklés törvénye szerint egynémely hangzások, amint az indulat ragadtatások vagynak, röviden, avagy is sebesen ejtődnek, egynémelyek pedig hosszasan, avagy is húzósan; ugyanezután igyekeztek hasonló elevevességgel *elrendelni* [kiemelés T.A.] a különféle hangokat.” Révai Miklós: *A vers szerzés két különböző módjáról*, 1781, OSZK, Quart. Hung. 1444. Kiadva: Csaplár Benedek: *Révai Miklós élete*, III, Bp., 1886, 24-36., 26.

nyelvészeti, hanem leginkább irodalomszociológiai kérdéssel állunk szemben. Ezt a tapasztalatunkat erősítheti, hogy a vita során nem is kerültek elő az esztétika hatáskörébe utalható kérdések. A versek tartalmáról, hangneméről, stílusáról, beszédmódjáról, világkonstituálásáról nem esik szó.

Ki, milyen érvrendszerrel, retorikát használ, hogy saját maga számára biztosítsa azt a pozíciót, hogy meghatározza a hozzárendelési szabályt? Baróti Szabó illetve Rájnis a következő témákat használja fel: élőbeszéd és írásbeliség, megbízhatóság és hibalehetőség, verifikáció, tekintélytisztelet és pluralizmus. Úgy gondolom, hogy az ezekben a témákban elfoglalt álláspontjukat nemcsak a prozódiai harcban védték következetesen a szerzők, hanem más alkalmakkor, más vitákban és más viszonylatokban is. Ezért válhatnak fontossá azok a tapasztalatok, melyeket a vizsgálat eme részéből leszűrhetünk.

A témák, ha első látásra furcsának is tűnik, szorosan összefüggnek egymással. Az élőszó vagy írásbeliség elsőségének kérdésében Baróti Szabó az előbbi, Rájnis az utóbbi mellett foglalt állást. Rájnis érvelésében azt láthatjuk, hogy az írásbeliség mint az (irodalmi) szöveg létmódja meghatározó a művekre nézve. Az írásbeliség illetén felfogása maga után vonja a történetiség fontosságának szempontját, hiszen olvasóként a szövegek történetiségét csak akkor tapasztalhatjuk, ha a különböző időben készült szövegeket összevethetjük. Ez az élőszón keresztül történő befogadáskor igencsak nehézkes lenne.* Természetesen ezzel nem akarom azt állítani, hogy Baróti Szabó nem látta volna át, hogy a történetiség alapfeltétele az írásbeliség, de számára nem ez volt az irodalmi szövegek meghatározó létmódja. Elsősorban arányokról és a két létmód primátusának kérdéséről van szó.

Baróti Szabó álláspontja, mely az élőszóbeliséget tartja előbbrevalónak a történetiséggel szemben, a korabeli (a „jelen”) szinkronitást és eme szinkronitás pluralizmusát hangsúlyozza. Az élőszóbeliségnél az egyes variánsok egymás melletti létezése a fontos, a történeti távlatok hangsúlytalanná válnak. Amennyiben egy kérdésben dönteni szükséges (mint a jelen vita esetében), akkor valamiféle külső, de a jelenben releváns

---

* Itt szeretnék utalni Margócsy István tanulmányának megfigyelésére a történetiség és az írásbeliség szoros kapcsolatát illetően. Margócsy István: *Az irodalomtörténeti hagyomány helyzete a XVIII. század második felében.* = ItK, 1984, 291-308, 297.

szempont alapján lehet ezt megtenni. Ebben az esetben az a szempont adódik, hogy ki az igazibb magyar, ki beszél tisztábban, helyesebben a nyelvet?

Az írásbeliség kérdése összefügg a megbízhatóság problematikájával. Rájnis a könyvekben található szövegek normatív voltára hivatkozik¹, azzal a kiegészítéssel, hogy a könyvekben található helyesírás rendszerének szabályait akkor is meg lehet állapítani, ha a szabályok alól kivételek is találhatók. Ez a megbízhatósági elv lehetővé teszi, hogy a történeti szemlélet integratív legyen, azaz minél több elemet magába foglaljon, olyanokat is, melyek nem biztos, hogy egyeznek a történeti szemlélet prekonceptiójával. Baróti Szabó álláspontja viszont kizárja ezt a lehetőséget, és csak az egységes, minden elemében az egész szabályosságát tükröző rendszert fogadja el. Ezen az alapon viszont a történetiség folyamatából sok művet és szerzőt ki lehet rekeszteni. Nem véletlen, hogy ez az elv később Kazinczynál, majd még később a romantika korában is jelentkezik.

Rájnis példaként hivatkozik Székely István *Krónikájára*, Pázmány *Kalauzára*, Sylvester Új-Testamentum-fordítására, Káldi György Bibliafordítására, Apáczai Enciklopédiájára, Pápai Páriz szótárára, Balásfi Tamás, Marosvásárhelyi Gergely, Veresmarti Mihály, Pesti Gábor műveire.²

Ezen hivatkozások alapján Rájnis a kiemelkedő, mondhatjuk, az elit műveltségi anyag felhasználásával véli megteremthetőnek a felhasználandó érvelési argumentációt. Ezt a szempontot nevezhetjük akár elitistának is, hiszen az ilyen jelentőségű és nagyságú műveltségi anyag elérése a korban csak egy vékony, leginkább egyháziakból álló rétegnek adatik meg. Jellemző lehet erre a felfogásra Rájnis bevezetője *A Magyar Helikonra vezérlő kalauzsból*: „Félre! félre tudatlanok! félre ti-is félszeg Magyarok! térjete-k-i az útból! ne-is kérdezkedjete: honnan? vagy hová? — gyömbért viszek; nem néktek való.”³ Ennek az érvrendszernek az egyik sajátos jellemzője, hogy olyan kirekesztő szemlélet, mely a történetiségen, illetve a történetiség ismeretén keresztül kívánja kizárni a tudományból azokat, akik ezt a történetiséget, a kánon eme részét nem fogadják el, vagy akár nem férnek hozzá.

---

¹ Szalai, i.m. 17-19., 114-116., könyvbeli példák bemutatása 119-121., skl.

² Uo.

³ Rájnis József: *A Magyar Helikonra vezérlő kalauz*, Pozsony, 1781, Elől járó beszéd 3.

Baróti Szabó, mint feljebb említettem, kirekesztő álláspontjának legitimitását a jelenből, a jelenben képviselt vélt vagy valós értékminőségből, illetve a jelen értelmezni tudásából származtatja. Nem helytelen tehát, ha kétféle eltérő prekonceptiójú nézőpontról beszélünk.

A hagyományos irodalomtörténet szerint mindketten a deákos triász tagjai, amely triász megkülönböztető jegyeként a klasszikus időmértékes versformák felelevenítését, és a magyar nyelven megszólaltatható időmértékes verselés szabályszerűségének kidolgozását említik.

Érdeemes itt egy pillantást vetni a prozódiai harc recepciótörténetére, ugyanis ennek megvizsgálásából úgy tűnik, hogy éppen a prozódiai harcban való részvétel foglalja egybe a három személyt, azaz nem a deákosok vettek részt a vitában, hanem akik részt vettek, azokat minősítették később deákos triásznak.⁷

A verstantörténészek és a korszak más témáival foglalkozó kutatók úgy tartják, hogy a deákos triász említett tevékenysége a hagyományteremtés kategóriájába sorolható, mivel ugyan egy már korábban létezett, de mégis árnyékban, ha nem inkább teljes homályban lappangó hagyományt igyekeztek feleleveníteni, hogy az dominánssá váljon az irodalomban.⁸ A hagyományteremtés legitimációját irodalmon kívüli tényező határozta meg, hiszen a laicizálódott egyházi értelmiség, Bessenyei hatására, saját irodalmi tevékenységét olyként értelmezte, mely értékében és fontosságában egyenlő az ország uralkodó rétegének tetteivel.⁹ Ebből a szempontból nyilvánvaló, hogy a hagyományteremtés, a verstani hagyomány életben maradása esetén hosszú időkre legitimációt szerez szerzőjének.

⁷ A prozódiai harcról a következő írásokat olvastam: Balassa József: *A prozódiai harc Szabó Dávid, Rájnisi és Révai közt*, EPhK, 1886, 26-51., Váczy János: *A magyar classicus iskola triásza*, EPhK, 1886, 270-285., Négyessy László: *A mértékes verselés története*, Bp. 1892, 110-122., Császár Elemér: *A deákos iskola*, ItK, 1904, 16-44., 147-163. Az első, aki triászként emlegette a három költőt, Toldy Ferenc volt: „Abban kezdé a nevezetes triász, Rájnisi, Baróti Szabó, Révai [...] klasszikus formában dolgozni.” (*A magyar költészet története*, Pest, 1867, újrakiad. Szalai Anna, Bp., 1987. 271.) Toldy a három első kötet szerzőjeként kapcsolta össze az írókat, de ideszámíthatta volna az általa legnagyobbnak ítélt Virág Benedeket is. A korszakban többen kötötték klasszikus mértékre versüket: Szathmári Mihály, Döme Károly, az ifjú Kazinczy, Földi János. A triász kiemelkedő szerepét valószínűleg a prozódiai harc teremtette meg.

⁸ Kecskés András: *A magyar verselméleti gondolkodás története a kezdetektől 1898-ig*, Bp., 1991, 130-145.

⁹ Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Bp., 1995, 7-22.

Az én álláspontom szerint az említett értelmezés helyes, pusztán azt az apró módosítást érdemes bevezetni, hogy nem hagyományteremtésről beszélünk, hiszen a teremtés szónak a „creo, creare” tartalma túl erős a magyarban, márpedig a hagyomány mindig is önmagában létező dolog, s nem lehet a teremtési aktust a XVIII. sz. utolsó évtizedeihez kötni. A magam részéről a hagyomány polarizált újraélesztése fogalommal illetném a vizsgált jelenséget. A polarizált jelzót az eltérő álláspontok miatt használom, mindazonáltal a hagyomány újraélesztésének közös platformját fontosabbnak érzem.

Az újraélesztők táborán belül Baróti Szabó és Rájniss számára két különböző, egymással ellentétes póluson jelölhetünk ki helyet. Rájniss a történeti-diakrón alapú tapasztalatokat, Baróti Szabó a kortárs-szinkrón tapasztalatokat tekinti meghatározónak gondolatmenetében. A történeti, illetve a szinkrón alapú megkülönböztetés nemcsak a hagyomány újraélesztőinek táborán belül használható distinkció, hanem az egész irodalmi életre vonatkoztatható szétválasztás. Kétféle megkülönböztetést vetítünk egymásra a hagyomány újraélesztés-hagyományörzés-hagyomány átalakítás és a történetiség-szinkronitás kérdésének említésekor. További szempontként kell felmerülni, s egy újabb „rávetítést”, felosztást kell eredményezzen, ha megnézzük, az említett szerzők hogyan viszonyultak a kortárs európai elméleti szerzőkhöz és szépírókhoz, és az általuk meghatározott irányokhoz. Targyunkban fontos a deákos-franciás, illetve

---

Röviden szeretnék kitérni Nyáry Krisztián tanulmányára (Hagyományozhatatlan hagyományok. *Literatura*, 1995/II 144-163.), melyben a korabeli poétikákat vizsgálva dunántúli és tiszai paradigmákat különít el. Noha az én vizsgálati szempontjaim mások, mégis a vizsgálatban részt vevő személyek egyezése miatt a két elemzés nem teljesen független egymástól. Nyáry maga is elismeri, hogy a földrajzi alapú megkülönböztetés nem fedi pontosan a két tábor közti különbséget, hiszen pl. Baróti Szabó Erdélyből származott és a felvidéken élt, mégis a földrajzi alapú metaforizációt találja a leghasználhatóbbnak. Én úgy gondolom, hogy a pusztán két pólusra megkülönböztetett felosztás nem tudja megfelelően árnyaltan tükrözni a korszak bonyolult viszonyait. Nem tudja számba venni az alkotók közti életkorbeli különbségeket, melyek nemcsak életpasztaletbeli, de iskolázottságbeli (ezekre utal Nyáry) különbségeket is jelenthetnek. Nem számol azzal a lehetőséggel sem, hogy egy földrajzi alapú megkülönböztetés nem tudja az irodalom történetiségét, történőkéességét kellően árnyaltan ábrázolni. Én magam ezért vagyok kénytelen ebben a vizsgálatban a dunántúli és tiszai megkülönböztetést figyelmen kívül hagyni.

a németes-angolos megkülönböztetés.*

Visszatérve a vitában elfoglalt pozíciók vizsgálatához, a fentieket figyelembe véve kijelenthetjük, hogy mind Rájnis, mind Baróti Szabó ugyanahhoz a csoporthoz tartozott. Talán ez nem is véletlen, ha meggondoljuk, hogy mindketten ugyanannak a felosztatott jezsuita rendnek voltak tagjai, hasonló klasszikus oktatásban részesültek, s a rend felosztatása után mindketten nehéz helyzetbe kerültek, anyagi téren (ez inkább Rájnisra volt jellemző) és saját közéleti, irodalmi szerepük értékelését illetően is. Érdeemes lenne külön tanulmányt szentelni annak, hogy az 1773-ban, illetve az 1782-ben felosztatott szerzetesrendek tagjaiban a korábbi laicizálódás milyen új viselkedéseket, a litterariához való új viszonyulásokat eredményezett.

A kialakuló, lassan-lassan átfogóvá váló irodalmi élet központjai elsősorban világi helyszínek voltak: a bécsi testőrök, a pesti szalonok, az egyes főurak által pártfogolt irodalmi körök stb. Az egyházi embereknek meg kellett találni azokat a pontokat, ahol kapcsolódni tudtak ezekhez a körökhöz. Ez már csak azért sem volt mindig könnyű feladat, mert ezekben a körökben a felvilágosodás eszméi között a vallási tolerancia és a bigottság elleni küzdelem is szerepelt, s az egyháziak társai és felettesei nem mindig nézték jó szemmel, hogy közülük néhányan olyan körökben forognak, ahol ezek az eszmék terjednek.

Rájnis József Bécs első vonzáskörzetében élt, azaz az észak-dunántúli nagyobb városok polgárai között, kapcsolatait elsősorban Bécsben és Pozsonyban tevékenykedő világi és egyházi írók alkották. Ez a helyzet egyfajta „udvar közelséget” jelentett, melyen nem udvarhűséget kell értenünk, hanem egy olyan pozíciót, ahonnan könnyebb információkat szerezni a felső politikában történt eseményekről, másrészt a különböző történések sokkal hamarabb és erőteljesebb rezgésekkel éreztették hatásukat, mint a felső-magyarországi Kassán, ahol Baróti Szabó dolgozott. Rájnis környezetében inkább érezhető volt az udvar, illetve az országgyűlés, mint centrum szervező hatása, míg Kassán mindenképpen önszervezésre volt szükség a irodalmi élet, az irodalmi intézmények kialakításakor.

Talán ez is szolgálhat némi magyarázattal arra nézve, hogy miért Rájnis az, aki hatalmi pozícióból vitázik ellenfelével, míg az a hártó védekezésre

* Ld.: Tarnai Andor: *A deákos klasszicizmus és a Milton-vita*. Itk, 1959, 67-82.

és viszontvágásra kényszerül.

Vegyük most szemügyre mások részvételét a vitában. Elsőként Rát Mátyásét, aki az első hozzászólást írta a vitához Rájnis könyvéről szóló recenziójában.^{*} Rát a korban szokásos módon örvendező hangon dicséri a munka megjelenését, s röviden ismerteti tartalmát. Írásának végén rövid megjegyzésben két bíráló észrevételt tesz: 1. az új szaknyelvi kifejezések, mint magán és mássalhangzók (Rát a tató és tátát elnevezéseket használja) használatát, 2. a szavak más tájnyelvi alakjaival szemben megnyilatkozó kirekesztőlegesen nézőpontját kifogásolja. Rát már a *Magyar Hírmondó* programadó cikkében úgy nyilatkozott, hogy a szavak írása tekintetében olyan módszerre van szükség, amely ötvözi a különböző tájakon használt alakokat.^{**} Ez az integratív szemlélet nem volt különös a korban, de mindenképpen fel kell figyelni arra, hogy Rát ezeket a kijelentéseket egy újságszerkesztő pozíciójából tette. Ez azt jelenti, hogy egyrészt figyelembe kellett vennie az olvasókat, az olvasók szokásait, azaz a nyelvművelést, nyelvváltoztatást nem tudta visszacsatolás nélkül megtenni. Másrészt fontos látnunk azt is, hogy ő olyan pozícióban van, mely predesztinálja arra, hogy döntéseket hozzon mások írásai felől.^{***} Neki nem kell legitimálnia saját magát, sem álláspontját, mindazonáltal igaz, hogy egy kérdésben minél szélesebb alapon sikerül konszenzust teremtenie, saját pozíciója annál biztosabb. Rát megnyilatkozásában talán az a legszembevetőbb, hogy mennyire nem érzékeny, vagy nem mutat érzékenységet Rájnis könyvéből kihallható ama fentebb idézett hangokra, melyekkel Rájnis magának akarja vindikálni az irodalmi vezér szerepét. Az ex-jezsuita költő felveszi a kesztyűt, holott megtehetné, hogy tudomást sem vesz Rájnis ilyen irányú törekvéseiről. Rát ebben a kérdésben is konszenzust akar teremteni, de írásával mégis inkább alapot teremt egy egyre inkább élesedő vitára.

Rájnis még azon az ősön válaszol a szerkesztőnek, sértett és

---

^{*} Magyar Hírmondó, 1781. szept. 1. 68. sz. 537-542.

^{**} *A magyar hírlelő levelek eránt való tudósítás*, 1779. november 17-én.

^{***} Érdemes erről felemlíteni Batsányi véleményét: „[az újságíró, Rát Mátyás] a' ki nem csak mindenha kész magát illendőképpen oltalmazni, védelmezni, hanem ezenn kívül még olyan különös helyheztetésben-is van, mellyhez képest minden hétenn legalább kétszer szállhat az egész Nemzethez, és ugyan annyiszor nyilván kihirdetheti, mind vakmerőn megtámadó kevély ellenségének oktalanságát, 's meggyőzöttetését, mind a' maga saját diadalmát, ...” (Batsányi János *Összes művei*, III. sar. Keresztury Dezső és Tamai Andor, Bp., 1961, 477.

csúfondáros hangnemben, s Rát ezek után veszi észre, hogy nem érdemes a továbbiakban részt vennie a vitában.

A másik hozzászóló: Révai Miklós. Az ő pozíciója részben hasonló Rátéhoz, hiszen ő is széleskörű kapcsolatrendszerrel rendelkezik, ha nem egy intézményen az újságon keresztül, de a magánlevelezés keretei között. Annak ellenére, hogy Révairól köztudott: nehéz, izgatott természete miatt szinte minden ismerősével összeveszett, mégis ha pályája alakulását nézzük, megfigyelhető hogy kezdetben mindenki irányában nyitott, mindenkivel igyekszik jó kapcsolatot kialakítani.

Révai első alkalommal 1779-ben írt alagyájában (*VIII. Alagya*) foglal állást a vitában. Üdvözlő episztolájának zárlatában toleráns álláspontot fogalmaz meg Baróti Szabónak az időmértékes verselésről vallott nézetei irányában: „Engedjünk egymásnak. Okod vagyon, úgy hiszed arra, / A' mit szabsz: soknak majd adom én is okát.”^{***} Révai versében azonban feltűnik az egymás elveit egyformán tiszteletben tartó álláspont mellett a vezető szerep kijelölésének igénye is: „Attika hol fog ugyan még is támadni Hazánkban, / Várom igen, 's örömet viszik néki adót.” Ha a vers retorikáját nézzük, akkor azt kell megállapítanunk, hogy míg a vers közepe felé egyértelműen elsőséget biztosít Barótinak Révai, addig a verszárlat már betöltetlennek tünteti fel a vezető pozíciót az időmértékes verselésről szóló vitában.

Révai levelezéséből tudjuk^{***}, hogy pontosan ismerte a Rát és Rájnis között kialakult vitát, de ebben nem kívánt részt venni, mivel elméleti megfontolásokból Ráttal értett egyet, szíve viszont inkább Rájnishoz húzta. Ekkoriban írt dolgozatából^{****} az is megállapítható, hogy az időmértékes verselés kérdésében az ő álláspontja szerint is szükséges valamiféle döntés, szinte mindegy, hogy milyen eredménnyel, hiszen a versek igazi lényegüket nem a formából merítik, a forma csak egy lehetséges, s mivel

---

* Rájnis a *Kalaúzhoz* csatol egy megszerzést, melyben részletesen kitér Rát minden egyes mondatára, s szinte szavanként cáfolja azokat. Rát viszontválasza: *Magyar Hírmondó*, 1782. dec. 18. 98. sz. 778-782, dec. 28. 101. sz. 803-808.

** Révai Miklós: *Elegyés versei, Révai alagyái II. könyv, VIII. alagya*. Pozsony, 1787, 61.

*** Révai Miklós Paintner Mihálynak 1782. június 30. (*Révai Miklós és Paintner Mihály levelezése*, kiad. Récsey Viktor, Bp., 1908.)

**** Révai Miklós: *A vers szerzés két különböző módjáról*, 1781, OSZK, Quart. Hung. 1444.

lehetséges ezért szükséges kiegészítő eszköz a vers hatásának kifejezésére. 1786-ban viszont már Rájnis pártját fogja hosszú, Baróti Szabót feddő alagyájában, melyet 1787-ben tett közzé *Elegyes verseivel együtt* (III. könyv X. alagya). Révai versének kiváltó oka Baróti Szabó *Verskoszorú* című 1786-os kötete volt, melyben a szerző következetesen alkalmazta az előző kötetben kifejtett elveit. Révai Baróti verskötetéből pontos helymegjelölésekkel idézi azokat a példákat, melyekben az idősödő költő túlzott inverzióival vét a természetes hangzás, a természetes szórend ellen. Felemlíti Révai Rájnis Kalauzát is, méghozzá olyan értelemben, melyhez alkalmazkodni kellett volna Baróti Szabónak: „nem akarta bizonynal/ Ezt, hanem azt inkább, hogy te szavára hajulj.” Révai kirágadott példái minden bizonynal kevesek ahhoz, hogy ilyen méretű és ilyen éles hangvétellű támadást intézzen rájuk támaszkodva Baróti Szabó ellen. Fontosabb talán azt látnunk, hogy ha nem is esztétikai nézetek alapján, de az előző vershez képest Révai megtalálta „Attikát”, melynek követésére szólítja fel pályatársát.

Érdeemes megállni a követés szónál, hiszen itt esetleg olyan összefüggésekre derülhet fény, melyet eddig nem méltatott kellő figyelemre irodalomtörténetünk. A témáról szóló legfrissebb szakirodalomban, Bíró Ferenc monográfiájában arra a kérdésre, hogy miként lehetséges, hogy a felek ilyen hevesen vitatkoznak egymással, s mégis az egyes iratok között több év telik el (mikor egy könyv kinyomtatásához ekkoriban két hónap elegendő volt), a szerző azt a választ adta, hogy a vitapartnerek az örökkévalóságnak dolgoznak, s ezért mellékes számukra az időtényező.”

Nézetem szerint a követés metafora utalhat arra, hogy az elsőség fontos ugyan, de nem időbeli értelemben, hiszen a szerzők többször hangsúlyozzák, nem ők az elsők az időmértékes verselésben, hanem rang, minőség tekintetében, „követni a jó példát” (nem sequor hanem imitor)

---

* Révai *Elegyes versei*, III. könyv, X. alagya, 103-114. Révai utolsó alagyaként illesztette versesköteté végére. Valószínűleg a kész kötethez tette hozzá Baróti Szabó *Ki nyertes a hangmérseklésben* című iratára adott válaszként.

** Bíró, i.m. 277.

értelemben. Ebből a nézőpontból is bizonyos értelemben kikapcsolódik az időtényező, hiszen mindegy, hogy ki milyen gyorsan válaszol ellenfelének, az a fontos, hogy ki milyen jól, s ezért mennyire válik a *követendő példává*, mennyire tudja ezáltal saját maga legitimitációját elvégezni. Ebből a nézőpontból fontossá válik az, hogy ki, milyen alkalomhoz kapcsolódva szólal meg a vitában.

Nem tartom véletlennek, hogy Rájnis 1781-ben jelenteti meg *Kalauzát*. Az indokok között nemcsak a kilenc évi várakozási időt kell tekintetbe vennünk¹, hiszen az 1782-ben járna le, hanem azt is, hogy 1780-ban a Magyar Hírmondó indulásával újfajta irodalmi közélet kezd kibontakozni. Talán gondolhatunk arra is, hogy Bessenyei ekkor írja meg *Jámbor szándékát*, amelyben a tudós társaság felállítását javasolja, s nyilvánvaló, hogy ha valaki helyet akar kapni a társaságban, akkor megfelelő tudásáról tanúbizonyságot kell tennie.² Számba kell venni azt is, hogy mint említettük Révai is ekkor írja meg rövid vázlatát a versszerzés kétféle módjáról.

Baróti Szabó válasza akkor jelenik meg, mikor támadások érik *Verskoszorú* (1786) kötete miatt, de talán ennél is fontosabb hogy ekkor szerveződik a kassai *Magyar Museum* című folyóirat, ebben az időben, 1787 november 13-án alakul meg a Kassai Magyar Társaság, melybe Batsányi és Kazinczy nyilván azért választja be Baróti Szabót, hogy az idős mester tekintélyével erősítse a társaság és az újság presztizsét. Milyen tekintélyt

---

¹ Érdemes figyelembe venni azt, hogy Rájnis kötetének alcíme: *A magyar versszerzésnek példái és regulái*. Azt jelenti ez, hogy mind az elméleti meghatározás, mind a tényleges produkálás egyazon műben történik meg, tehát a szabály felállítása és érvényesítése egy aktus. A „prekritikus” álláspont, a korszakban nem egyedülálló. Érdemes viszont figyelembe venni, hogy két-három évtized múltán már elkülönül a két oldal, s a kritikai, elméleti alapvetéseket többnyire nem művek szerzői, legalábbis nem az adott műben teszik. Ebben a posztkritikusi szakaszban rendkívül idejét múltnak tűnik Batsányi két verses kötete a csak tervezett 1808-as, (ebben az Előszó) és az 1835-ös *Bacsányi János poétai munkái*, melyekben a prekritikusi módszer érhető tetten. Ebben minden bizonnyal szerepe lehetett Batsányi elszigeteltségének.

² Gondoljuk el, hogy a horatiusi éveknek is azért van szerepük, hogy a minőséget hangsúlyozzák. Rájnis tulajdonképpen rögtön 1778-ban megjelentethette volna könyvét, hiszen az már készen állt.

³ Érdemes megjegyezni, hogy Rájnis szerepel Révainak Bessenyei inspirációjára készített akadémiai tervezetének toldalékában a társaság tagjelöltjei között. (Révai Miklós: *Candidati erigendae eruditae societatis Hungaricae*, Győr, 1791, 80.)

mondhatott volna magáénak Baróti Szabó, ha éppen a vesztes fél szerepét játssza egy vitában. Igaz, hogy hat évvel ezelőtt támadták meg, de tulajdonképpen elvették tőle a követhetőség erényét.

Rájnissal szembeállítva most nem késett sokáig. Az egyre rosszabb körülmények között élő ex-szerzetesnek szinte utolsó lehetősége volt ez, hogy a fellepeződő irodalmi életben részt vehessen, hogy követésre méltó szerepet játszasson.

Miért pont Baróti Szabónak és Rájnissal szembe kellett állnia? Minden bizonnyal közrejátszott ebben, hogy egy feloszlatott rend tagjai voltak, 1773-tól bizonytalan egzisztenciával, és nyilván azzal a fontos és szorongató kérdéssel, miképp tartozzanak a társadalomhoz. Szembe kellett nézniük azzal is, hogy idősödő fejjel vesznek részt az irodalmi életben, s az életkori különbség éppen az 1780-as években induló nemzedékekhez képest volt jelentős.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a prozódiai harc néven számon tartott irodalmi vita az irodalmi élet egy bizonyos pozíciójáért folyt. Ez a pozíció a klasszikus műveltséggel rendelkező, a magyar időmértékes verselés megteremtőjének pozíciója, amely pozíció irányelveit követni kellett volna minden versírással foglalkozó embernek. A vita központi résztvevője az a három szerzetes volt, akit múltja és iskoláztatása predesztinált arra, hogy a klasszikus műveltséget képviselő irányzat vezetője legyen. Az irodalmi élet változott azonban, s a vita lezáratlanul maradt, mivel az újjáformálódó intézményrendszerben egyre kevesebb hely jutott a klasszikus iskola irányzatának. A vita Rájnissal és Batsányi vitája felé fordul tovább, és ott már más pozíciók megszerzéséért folyik a harc.

Vizsgálódásunk végeztével, térjünk vissza a kezdeti előfeltevésekhez. Az irodalmi vita, mint műfaj elképzelhető elméleti kategóriaként, amennyiben a későbbi vizsgálatok megerősítik az itt tett megfigyeléseinket. Az irodalmi vita elemzésekor a vita tematizálásában két szint különíthető el, a vita elsődleges témája, illetve a vita tétje. Ez utóbbi általában a vitában explicit vagy implicit módon kijelölt, az irodalmi intézményrendszerben betöltött szerep megszerzése. Miután a vita a szövegek első szintjén irodalmi kérdésekről szól, ezért a vita során irodalmi elméletek, az irodalomról szóló gondolkodásmódok csapnak össze. Valószínűleg

---

* Ld.: Csaplár Benedek: *Révai Miklós élete*, II. Bp., 1883, 344.

beszélhetünk tehát arról, hogy az esztétikai nézetek, irodalomfelfogások összecsapása párhuzamba állítható az irodalmi intézményrendszer egyes pozíciójáért folytatott küzdelmekkel. Valószínűnek tűnik az is, hogy a két vitafolyamat kölcsönösen hat egymásra. Vizsgálatunk eredményei is ezt támasztották alá. Nyilvánvaló persze, hogy az egyes irodalomtörténeti korszakokban, az egyes viták esetében más és más arányban domináltak a szociológiai és az eszmetörténeti tényezők, de biztosan állítható, hogy minden esetben mindkét tényező jelen volt.

Elemzésünk elvezetett ahhoz a felismeréshez, hogy a vita nem feltétlenül zárul konszenzusos megegyezéssel vagy az egyik fél győzelmével. Elképzelhető az is, hogy az intézményrendszer változásával, a vita és annak célja: egy pozíció megszerzése, hirtelen jelentőségét veszti, átalakulnak az erővonalak, s ez a folyamat sokszor új kérdésfelvetéseket hoz elő, a vita lezáratlan marad. Mindezekből az következik, hogy a vitát mindenképpen dinamikus modellként kell szemlélni, nem lezárt és pontosan körülírható irodalomtörténeti egységként. A továbbiakban ezen elgondolások mentén érdemes folytatni vizsgálódásainkat.